

De draad weer oppakken

Een follow-up onderzoek onder nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten

Anton van Wijk
Ilse van Leiden
Henk Ferwerda

Beke *reeks*

De draad weer oppakken

De draad weer oppakken

Een follow-up onderzoek onder nabestaanden
van slachtoffers van levensdelicten

Anton van Wijk
Ilse van Leiden
Henk Ferwerda

Beke // *reeks*

In opdracht van
Slachtofferhulp Nederland

Met medewerking van
Antoon Smulders

Omslagontwerp en opmaak
Marcel Grotens

Drukwerk
GVO Drukkers & Vormgevers B.V.

ISBN/EAN
978-94-92255-06-8

De draad weer oppakken

Een follow-up onderzoek onder nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten

Anton van Wijk, Ilse van Leiden en Henk Ferwerda

Inhoud

	Voorwoord	9
1	Inleiding	11
1.1	Opzet en uitvoering	12
1.2	Analyses en wijze van rapporteren	14
2	Resultaten	17
2.1	Status van de zaak	17
2.2	Psychische en emotionele problemen en behoeften	18
2.3	Lichamelijke, sociale, financiële en praktische problemen en behoeften	23
2.4	Juridische problemen en behoeften	26
2.5	Hulp en ondersteuning	33
3	Conclusies en aanbevelingen	39
3.1	Problemen en behoeften	39
3.2	Hulp en ondersteuning	40
3.3	Aanbevelingen	41
	Bijlage 1 – vragenlijst nabestaanden	43

*Tijd heelt geen wonden
Tijd leert je leven met verdriet
En wachten zeer geduldig
Tot je weer schoonheid ziet
En de liefste herinneringen
Zo diep vertakt zijn in je ziel
Dat ze de zere plekken kunnen overgroeien*

Gedicht van een nabestaande

Voorwoord

Dit onderzoek heeft zijn oorsprong in 2009. Gedurende drie jaar hebben wij jaarlijks nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten gevolgd in hun (over)leven na de moord. Zij werden daarbij geholpen en ondersteund door casemanagers van Slachtofferhulp Nederland. Om te weten hoe het nu gaat met de nabestaanden en welke aanpassingen in de dienstverlening wenselijk zijn, heeft Slachtofferhulp Nederland ons gevraagd om een follow-up onderzoek. Een deel van de oorspronkelijke groep nabestaanden hebben wij hiervoor benaderd. Met de meesten van hen zijn wij opnieuw in gesprek gegaan over hoe het hen is vergaan. Wij zijn de nabestaanden zeer erkentelijk voor hun bereidwillige medewerking. Hun openhartige verhalen kunnen bijdragen aan de verbetering van de positie van nabestaanden in het strafproces, de fase van de tenuitvoerlegging en het vervolg hierop. Verder danken wij de leden van de begeleidingscommissie vanuit Slachtofferhulp Nederland voor hun waardevolle inbreng. Dat betreft Victor Jammers, Dineke Peterse en Peter van de Lijster.

Anton van Wijk, Ilse van Leiden en Henk Ferwerda

1 Inleiding

In de periode maart 2009 tot en met mei 2012 heeft Bureau Beke in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie een langlopend onderzoek uitgevoerd onder nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten. Het betrof zaken als de moord op een partner of een familielid en gezinsdrama's. In totaal ging het om 42 levensdelicten met 62 nabestaanden die op verschillende momenten zijn geïnterviewd over de mate waarin zij klachten hebben ervaren als gevolg van het delict en de wijze waarop de casemanagers van Slachtofferhulp Nederland hen hebben ondersteund.

Uit de resultaten blijkt enerzijds dat nabestaanden problemen ondervinden op verschillende gebieden: psychisch, praktisch, lichamelijk en juridisch. Anderzijds wijzen de resultaten erop dat de casemanagers tot volle tevredenheid van de nabestaanden hen daarbij hulp en ondersteuning hebben geboden.¹ Over een periode van maximaal drie jaar zijn de problemen bij de nabestaanden in omvang en intensiteit afgenomen. De aanbeveling uit het voornoemde onderzoek is om de gevolgen van het misdrijf voor de nabestaanden op langere termijn te onderzoeken, omdat moord- en doodslagzaken langlopende kwesties kunnen zijn. Problemen kunnen weer opspelen bij bijvoorbeeld (proef)verlof van de dader en vrijlating uit de penitentiaire inrichting of een TBS-verlengingszitting. Voor Slachtofferhulp Nederland is het belangrijk om te weten in hoeverre de positie van nabestaanden versterkt moet worden in de fase van en vooral na de tenuitvoerlegging van de straf. Door middel van een follow-up onderzoek onder de eerder geïnterviewde nabestaanden wil Slachtofferhulp Nederland hier inzicht in verkrijgen.

De volgende onderzoeksvragen staan centraal in de follow-up studie onder de nabestaanden.

1. In hoeverre ervaren de nabestaanden – ruim vijf jaar na het delict – problemen op de volgende gebieden: a) psychisch/emotioneel, b) lichamelijk, sociaal, financieel en praktisch, c) juridisch.
2. In hoeverre is er sprake van een toe- of afname van de problematiek ten opzichte van de vorige metingen en wat zijn daarvan de oorzaken?
3. Hoe verhouden de problemen zich tot de status van de zaak (onbekende dader, lopende strafzaak, tenuitvoerlegging, (proef)verlof, vrijlating)?
4. Wat betekent de huidige problematiek van de nabestaanden (enkele jaren na het delict) voor de dienstverlening van Slachtofferhulp Nederland en andere instanties?

1.1 Opzet en uitvoering

In overleg met de opdrachtgever is besloten om 25 zaken in de follow-up te betrekken. Anticiperend op deze follow-up studie zijn de respondenten uit het eerdere onderzoek na afloop van het laatste interview gevraagd een *informed consent* in te vullen waarmee zij toestemming verleenden om in de toekomst opnieuw benaderd te worden. Het merendeel van de nabestaanden heeft hiermee ingestemd. Bij de selectie van de nabestaanden in onderhavig onderzoek is als volgt te werk gegaan. De nabestaanden die in de nulmeting zijn geïnterviewd zijn op volgorde van datum van interviewen geplaatst (oudste eerst) en vervolgens zijn de respondenten benaderd met het verzoek om mee te werken aan de follow-up. Daarmee is doorgegaan tot het aantal van 25 zaken was bereikt. De tijd tussen het laatste interview en de follow-up ligt op ruim 2,5 jaar; tussen de nul- en follow-up-meting licht ruim vijf jaar. Het aantal nabestaanden in de 25 zaken is 33. Van 28 van hen zijn gegevens uit eerdere interviews en vragenlijsten bekend.²

In vijf zaken hebben de nabestaanden, die eerder een *informed consent* hadden ingevuld, geen medewerking willen of kunnen verlenen aan de follow-up studie; dit is de non-respons. In totaal gaat het om tien nabestaanden. Een van de redenen om niet mee te werken komt erop neer dat de nabestaanden nog steeds in emotionele en psychische problemen verkeren. Een interview zou alles weer oprakelen en dat kunnen zij niet aan. Een van de nabestaanden zegt: ‘het delict lijkt een week geleden. Ik ben nog heel boos. Een interview zou het alleen maar erger maken’. Een andere nabestaande wil heel graag haar medewerking verlenen, maar is er fysiek niet toe in staat. Ze vertelt dat ze sinds het misdrijf fysiek alleen maar achteruit is gegaan en nu niet kan meewerken omdat ze in een kliniek wordt opgenomen. In een later

stadium wil ze heel graag nog met de onderzoekers in gesprek over haar situatie. Tenslotte speelt bij nabestaanden het probleem dat het praktisch onmogelijk is een afspraak te plannen. Ook bij hen geldt dat de bereidheid tot medewerking er wel is maar dat het hen wegens vakanties en werk niet uitkomt om een afspraak te plannen binnen de onderzoeksperiode.

De groep nabestaanden die in de follow-up is betrokken en waarvan interview- en BSI-gegevens beschikbaar zijn (n=28) is vergeleken met de groep die daaraan niet hebben meegedaan (n=31) om te bepalen of er belangrijke verschillen zijn die eventuele afwijkende resultaten kunnen verklaren. Hiervoor zijn de resultaten uit de nulmeting gebruikt. Er zijn geen verschillen wat betreft geslacht. Evenmin verschillen beide groepen op alle gemeten leefgebieden waarvoor zij zelf een cijfer hebben gegeven (huisvesting, financieel, psychisch et cetera). Wat betreft de aard van het delict zijn er evenmin verschillen. Het gaat hierbij om de relatie daderslachtoffer (bekende/onbekende) en of de verdachte is aangehouden. De groep die in de follow-up is betrokken wijkt dus niet af van de niet-deelnemende nabestaanden³.

De opzet van het onderzoek is omwille van de vergelijkingsmogelijkheden vrijwel identiek aan voorgaande metingen onder de nabestaanden. Dat betekent dat we:

1. met de nabestaanden een interview hebben gehouden – door dezelfde interviewer als bij de vorige gesprekken - aan de hand van het eerder gebruikte interviewprotocol, met name wat betreft de onderdelen die ingaan op de problematiek. Daaraan zijn enkele vragen toegevoegd die betrekking hebben op de actuele situatie van het strafproces en de eventuele knelpunten die nabestaanden kunnen ervaren in deze fase (zie bijlage 1 voor de vragenlijst).
2. de nabestaanden dezelfde schriftelijke vragenlijst hebben laten invullen, namelijk de Brief Symptom Inventory (BSI), een instrument om het psychisch functioneren van een individu te meten en een indruk te krijgen van de aard en ernst van de klachten. De BSI omvat 53 items en bestrijkt negen symptomen die te maken hebben met de psychische toestand van de nabestaanden die kunnen worden vergeleken met normgroepen. De negen dimensies zijn somatische klachten, cognitieve klachten, interpersoonlijke gevoeligheid, depressieve stemming, angst, hostiliteit, fobische angst, paranoiae gedachten en psychoticisme. De totaalscore biedt een indicatie van de algemene psychische gezondheid. We hebben de beschikking over de eerdere scores op de BSI, zodat ontwikkelingen in de psychische problematiek inzichtelijk kunnen worden gemaakt.

De interviews zijn in een goede sfeer verlopen evenals voorgaande keren. Diverse nabestaanden zagen er desgevraagd wel tegenop om mee te werken aan het onderzoek maar zij hebben er geen spijt van gehad, integendeel. Diverse respondenten

hebben aangegeven dat zij door het delen van hun ervaringen hopen dat de dienstverlening aan nabestaanden nog verder zal verbeteren. In een aantal gevallen hebben wij de nabestaanden van advies voorzien door na het interview de voormalige casemanager te informeren over de zorgelijke situatie en/of hen contactgegevens te vertrekken van een gespecialiseerde hulpverlener.

1.2 Analyses en wijze van rapporteren

In de interviews is wat betreft de problematiek en behoeften voornamelijk gevraagd naar de actuele situatie waarin de nabestaanden zich thans bevinden. Teneinde eventuele ontwikkelingen daarin te zien, is gevraagd hoe die problemen en behoeften zich hebben ontwikkeld sinds het laatste interview. Omdat de respondenten in hun antwoorden daarbij al expliciet verwijzen naar de situatie sinds het laatste interview – en de veranderingen ten opzichte van die voorgaande periode – worden de resultaten vanuit de eerste metingen achterwege gelaten.

Per (sub)vraag zijn de antwoorden van alle respondenten geïnventariseerd en bij elkaar gezet zodat een totaaloverzicht per (sub)onderwerp is ontstaan. De beschrijving van deze resultaten gebeurt per onderwerp, eerst de hoofdlijnen en dan eventueel gevolgd door de saillante details of uitzonderingen. Elk onderwerp wordt in aparte paragrafen nader uitgewerkt.

De resultaten van de BSI worden gepresenteerd bij het tweede onderwerp: psychische en emotionele problemen en behoeften. Anders dan bij het interviewmateriaal worden hierbij vanwege het cijfermatige karakter van de gegevens wel expliciete vergelijkingen gemaakt tussen de nul- en follow-up-meting om veranderingen in de klachten op een systematische wijze te kunnen vergelijken. In het laatste hoofdstuk staan de conclusies en aanbevelingen.

Intermezzo: het onderzoek 'Over leven na de moord'

Van 2007 tot en met 2012 heeft Bureau Beke onderzoek gedaan naar zowel het verloop van het rouw- en verwerkingsproces van nabestaanden als naar de wijze waarop het casemanagement van Slachtofferhulp Nederland bij dit verwerkingsproces een ondersteunende rol kan spelen (Van Wijk, Van Leiden & Ferwerda, 2012). Het onderzoek vond plaats onder een groep van 62 nabestaanden, behorende bij 42 moord- en doodslagzaken. Deze nabestaanden zijn gedurende twee tot drie jaar na het misdrijf gevolgd. Uit het onderzoek komt naar voren dat moord en doodslag voor nabestaanden grote gevolgen hebben. Zo ervaren alle nabestaanden problemen op psychisch en emotioneel gebied. Ook de gevolgen op juridisch vlak zijn groot voor de nabestaanden. Het onderzoek laat zien dat het strafproces een grote belasting oplevert voor nabestaanden.

Momenten rond rechtszittingen en uitspraken worden door de nabestaanden als zwaar en emotioneel ervaren. Zij hebben alle energie nodig voor het strafproces, en komen vaak pas na het onherroepelijk worden van het vonnis toe aan rouwverwerking. Ook op lichamelijk en sociaal gebied laat het misdrijf zijn sporen na. Nabestaanden ervaren fysieke klachten en hebben er bijvoorbeeld moeite mee om zich onder andere mensen te begeven. Veel nabestaanden ondervinden financiële gevolgen van het misdrijf, maar deze problemen worden door de meeste nabestaanden niet als onoverkomelijk ervaren. Met name in de eerste fase na het misdrijf hebben veel nabestaanden moeite met de wijze waarop 'hun' zaak in de media wordt behandeld, bijvoorbeeld vanwege onjuiste informatie over de toedracht of over de persoon van het slachtoffer. Dit leidt vaak tot ergernis, frustratie of woede. Een ander probleem betreft de afhandeling van allerlei administratieve en praktische zaken. Nabestaanden voelen zich weinig erkend door instanties. Alle problemen die zich na het verlies van een dierbare door een misdrijf voordoen, maken dat het voor veel nabestaanden letterlijk een kwestie van overleven is.

De casemanager is een professionele, betaalde medewerker van Slachtofferhulp Nederland. Casemanagers worden direct na een moord of doodslag ingezet om de nabestaanden de juiste hulp en ondersteuning te bieden. De behoeften en problemen van de nabestaanden worden met hen in kaart gebracht en de casemanagers verrichten op basis van die inventarisatie vervolgens specifieke ondersteuning op de verschillende terreinen, variërend van praktische hulp tot emotionele ondersteuning. De casemanager blijft gedurende langere tijd een aanspreekpunt voor de nabestaanden, in ieder geval tot drie maanden na het onherroepelijk worden van het vonnis, indien een verdachte is aangehouden en veroordeeld. De nabestaanden waarderen de hulp en inzet van de casemanager zeer, zo blijkt uit het eerste onderzoek 'Over leven na de moord'. De casemanager overtreft in ruime mate de verwachtingen van de nabestaanden wat betreft kennis, kwaliteit en beschikbaarheid. De persoonlijke betrokkenheid van de casemanager wordt zonder uitzondering als zeer positief ervaren. Casemanagers hebben een grote en soms onmisbare rol bij het begeleiden van en ondersteuning beiden aan nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten.

Eindnoten

1. Wijk, A.Ph. van, Leiden, I. van & Ferwerda, H. (2013). Over leven na de moord. De gevolgen van moord en doodslag voor de nabestaanden van de slachtoffers en de ondersteuning door Slachtofferhulp Nederland. Arnhem, Bureau Beke.
2. In een aantal zaken was sprake van twee nabestaanden maar een van hen heeft daadwerkelijk meegedaan met het interview en het invullen van de BSI.
3. Inclusief de nabestaanden die wel zijn benaderd en niet wilden meewerken.

2 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de interviews met de nabestaanden en de door hen ingevulde vragenlijsten ten behoeve van de follow-up. Als eerste wordt stilgestaan bij de status van de zaak (2.1) gevolgd door psychische en emotionele problemen en behoeften (2.2). Daarna komen de lichamelijke, sociale, financiële en praktische problemen én behoeften aan de orde (2.3). De juridische problemen en behoeften staan daarna beschreven (2.4) en besloten wordt met de hulp en steun door de casemanager (2.5).

2.1 Status van de zaak

Zoals aangegeven richt het follow-up onderzoek zich op 25 zaken. De levensdelicten in vrijwel alle zaken zijn gepleegd in 2009 of 2010. De status van de zaak ten tijde van de follow-up verschilt tussen de zaken. Het rechtsproces neemt soms jaren in beslag. In een van de zaken heeft het bijvoorbeeld zes jaar geduurd voordat de uitspraak onherroepelijk was.

In de meeste zaken is de dader uiteindelijk, al dan niet na hoger beroep, veroordeeld. In twee zaken is de dader niet in beeld gekomen. In een andere zaak waarin de daders wel in beeld zijn, is niet tot vervolging overgegaan. Ook een artikel 12-procedure leidde in dit geval, tot grote teleurstelling van de nabestaanden, niet tot vervolging.¹ Tenslotte is in drie zaken een vervolging niet aan de orde omdat de dader zichzelf na de moord om het leven heeft gebracht.

In alle overige 19 zaken zijn de daders voor de moord veroordeeld. In een van deze zaken heeft de rechtszaak in het buitenland gespeeld. De dader is daar veroordeeld tot drie jaar voorwaardelijke gevangenisstraf. Een te lage straf zo vindt de nabestaande maar het belangrijkste voor haar is dat hij schuldig is bevonden. In een andere zaak heeft de dader een jaar verplichte behandeling in een psychiatrische kliniek opgelegd gekregen. In alle andere 17 zaken liggen de straffen fors hoger met jarenlange gevangenisstraffen. In zeven van deze zaken heeft de dader

(daarnaast) een TBS-maatregel opgelegd gekregen. Hiervoor geldt dat er elke twee jaar een verlengingszitting dient om te bezien op de TBS-maatregel moet worden verlengd. In diverse zaken heeft inmiddels (meermalen) een verlenging van de TBS-maatregel plaatsgevonden.

In een van de zaken moet het hoger beroep nog dienen. In alle andere zaken is de uitspraak onherroepelijk. In het merendeel van de zaken waarin een dader is veroordeeld, zit deze zijn straf momenteel nog uit. In zeven zaken is de dader inmiddels op vrije voeten.

2.2 Psychische en emotionele problemen en behoeften

In overeenstemming met de vorige metingen zijn diverse psychische en emotionele problemen met de nabestaanden besproken. De overheersende emoties bij de nabestaanden zijn thans boosheid en verdriet.

In de vorige metingen is geconstateerd dat die problemen in de loop van de tijd (iets) minder werden, het 'slijt' in de woorden van een nabestaanden, maar 'verdwijnen doet het niet'. Ze zijn boos op de dader die hen dit onrecht heeft aangedaan. Die soms sluimerende *boosheid* kan oplaaien op bepaalde momenten, met name rond het proces. De dader krijgt een (veel) lagere straf dan gedacht, mag op verlof of de nabestaanden voelen zich niet serieus genomen bijvoorbeeld omdat de rechter de dader 'zo zielig vond', in de woorden van een nabestaande. Die boosheid uit zich bij enkele nabestaanden in wraakgevoelens: 'ik wil de dader ombrengen' aldus een nabestaande die in de rechtszaal heeft gehoord hoe de dader zijn vader heeft toegetakeld. Nabestaanden kunnen de manier waarop de rechtsgang zijn beloop heeft gekregen moeilijk verkroppen, hoewel een enkele nabestaande zich erbij heeft neergelegd 'omdat het rechtssysteem nu eenmaal zo werkt en men er toch niets aan kan doen'.

Het *verdriet* om het gemis van hun dierbare is er ook nog steeds bij de nabestaanden. Voor de meesten is het verdriet dat op bepaalde momenten opkomt (verjaardagen, kerst) redelijk hanteerbaar; ze hebben het meer onder controle dan in de eerste jaren na de moord. De nabestaanden willen hun omgeving (kinderen, partner) niet belasten met hun verdriet. Een enkele nabestaande zegt dat het verdriet pas sinds kort pas echt doorkomt. De nabestaande van wie de vader is vermoord heeft zich al die jaren 'groot en sterk gehouden', maar hield dat niet meer vol.

"Nu pas komen de tranen. Al die jaren heb ik dat niet gekund omdat ik in een soort shock leefde. Nu komt alles langzaam naar boven. Het lijkt wel of mijn geest en lichaam me al die tijd hebben beschermd tegen die heftige emoties."

Bij een aantal respondenten is sinds de laatste meting sprake van depressie en burn out. Ze voelen zich lamgeslagen door wat er is gebeurd en willen het liefst thuisblijven. Ze hebben zich de eerste jaren na het delict er redelijk doorheengeslagen (*'ik stond op de overleefstand'*) maar kunnen het op den duur niet meer bolwerken.

Enkele nabestaanden melden dat zij de afgelopen tijd *angstiger* zijn geworden. De angst heeft betrekking op het niet willen verliezen van andere dierbaren, bijvoorbeeld het overgebleven kind of de nieuwe partner. Anderen hebben daar in de loop van de tijd beter mee leren omgaan.

Moeder en dochter waren in de eerste jaren na het drama altijd heel bang elkaar ook nog te verliezen. Die verlatingsangst is nu wel wat verminderd, in elk geval bij de dochter. Zij belt niet meer als ze bij haar moeder weg gaat en weer veilig thuis is. Moeder doet dat nog wel.

Een andere nabestaande is nog steeds bang in het donker. *Slapeloosheid* en nachtmerries worden in een enkel geval nog genoemd, meestal rond bepaalde gebeurtenissen in de rechtsgang.

Anders dan in de voorgaande metingen maakt een aantal nabestaanden thans melding van *eenzaamheidsgevoelens*. Ze missen hun dierbare en hebben geen netwerk waar ze die gevoelens mee kunnen delen. In een van de gevallen is door het delict de familie uit elkaar gevallen.

"Ik mis mijn partner heel erg. Ik heb geen kinderen en de contacten met de familie zijn verbroken omdat ik op een gegeven moment een relatie met een man kreeg en voor het eerst sinds tijden weer eens blij kon zijn. Dat kon de familie niet aan en ze hebben me laten vallen; ze namen het me kwalijk. Overigens is mijn nieuwe vriend een jaar na onze kennismaking overleden."

Minimaal twee nabestaanden zijn er – wat betreft de psychische en emotionele problemen – naar eigen zeggen helemaal bovenop gekomen. 'Ik zie het leven weer helemaal zitten', aldus een moeder. Een andere nabestaande heeft voor het delict al psychische problemen waarvoor ze professionele hulp kreeg. Maar door het delict en de nasleep ervan is ze 'veel volwassener geworden en heeft geleerd om meer voor haarzelf op te komen'. Anderen merken dat ze ook weer leuke herinneringen aan hun dierbare kunnen ophalen of wat meer plezier in hun leven krijgen, soms tot hun eigen verbazing. Enkele nabestaanden betrappen zichzelf erop dat ze af en toe weer spontaan lachen. Kennelijk kunnen ze dat weer maar ze zijn zich er nog wel terdege van bewust wat er is gebeurd. Anderen vinden zichzelf sterker geworden. Een van hen geeft aan dat nu de straf van de dader er ook opzit, zij er ook een punt achter zet.

“Ik heb in de afgelopen vijf jaar veel geleerd en ik ben nu sterk genoeg om het alleen te doen”.

In vergelijking met de vorige metingen maken de nabestaanden nu veel meer gewag van allerlei problemen die wel het gevolg zijn van het delict maar die pas later tot uiting zijn gekomen. In bepaalde gevallen dekt de duiding ‘problemen’ niet geheel de lading, maar doelen de nabestaanden op de veranderingen die ze zelf in hun persoonlijkheid en hun omgang met anderen bemerken.

Verschillende nabestaanden vinden dat zij ‘harder’ en ‘egoïstischer’ zijn geworden. Zij bedoelen dat zij meer dan voorheen aan zichzelf denken. Eerder stonden zij altijd klaar voor anderen en cijferden zichzelf weg, nu is dat anders. Ze komen meer voor zichzelf op en trekken zich minder aan van wat anderen zeggen. Sommigen noemen zichzelf minder ‘naïef’ dan voor het delict. ‘De onbevangenheid is weg’, zo zegt een van hen. Ze kunnen zich irriteren aan mensen die zich in hun ogen druk maken om niets en van futiliteiten grote problemen maken.

Concentratie- en geheugenproblemen worden diverse malen door nabestaanden genoemd. In een aantal zaken ondervinden de nabestaanden problemen op en met hun werk. Een van hen is afgekeurd, een ander zit thuis met een burn out, een derde is gestopt met zijn werk omdat hij zijn driftbuien niet meer kon beheersen en een vierde nabestaande heeft haar werk moeten overdragen omdat ze het niet meer aankon.

In haar werk wordt ze geconfronteerd met huiselijk geweldzaken. In een zaak die leek op het drama dat haar is overkomen, is ze overstuur geraakt en heeft deze moeten overdragen aan een collega. “Mijn persoonlijke ervaringen beïnvloeden mijn werk”.

Tot slot uiten nabestaanden hun zorg om de directe familieleden van het slachtoffer. Het betreft dan een broer of zus van het slachtoffer die ofwel erg jong was toen het delict plaatsvond en nu kampt met allerlei gedragsproblemen ofwel al ouder was en nu wraak- en agressiegevoelens richting de dader uit waarover de nabestaanden zich zorgen maken

De moeder van het slachtoffer spreekt haar zorg uit over haar zoon. Al vanaf het moment van het misdrijf zit hij vol met woede. De angst van moeder is nu dat er iets gebeurt met haar zoon. “Hij zit vol met agressie en woede en hij reageerde op de vrijlating van de hoofdverdachte met de opmerking dat hij ‘m zelf wel zou opzoeken”.

Met de zoon van de nabestaande zijn veel problemen geweest sinds het misdrijf. Hij is als klein kind intensief bij de hectische fase betrokken geweest waarin alles werd besproken. In die tijd is hij heel vroeg zelfstandig geworden en werd er veel getolereerd. Nu, zes jaar later, vertoont hij gedragsproblemen. Hij heeft een jaar niet gesproken en sluit zich af voor gesprekken over de gebeurtenis. Hij heeft veel woede in zich en kan zich slecht uiten. “Hij is gehard in emoties door de situatie”. Zijn zusje zegt daarover “weet je wanneer mijn broertje is veranderd? Toen mijn tante is overleden”, refererend aan het familiedrama.

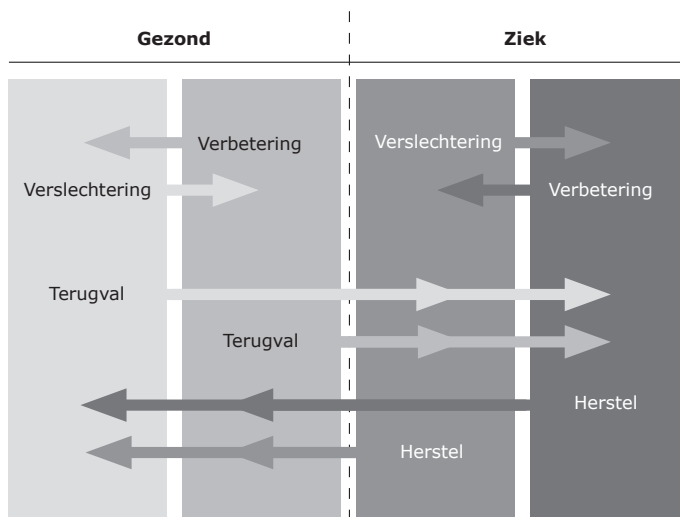
Resultaten van de BSI

Van 26 nabestaanden² zijn de BSI-scores uit de nulmeting bekend en zij hebben in de follow-up ook de BSI ingevuld. Het is hierdoor mogelijk om ontwikkelingen in de psychische problematiek bij de nabestaanden in de tijd te volgen.

In de documentatie van de BSI zijn per subschaal indicaties gegeven voor de *Reliable Change* (RC), ofwel statistisch betrouwbare veranderingen.³ Er wordt een onderscheid gemaakt tussen ziek (pathologisch) en gezond.⁴

De veranderingen kunnen betrekking hebben op verbeteringen of verslechteringen. Bij een verbetering is de nabestaande minder ‘ziek’ geworden of nog ‘gezonder’. Bij een verslechtering geldt het tegenovergestelde. Bijzondere vormen van verbetering c.q. verslechtering zijn die, waarbij de grens tussen ziek en gezond wordt overschreden. Bij een verbetering spreekt men dan van herstel (van ziek naar gezond) en bij een verslechtering van een terugval (van gezond naar ziek). In onderstaande schema staat een en ander grafisch weergegeven.

Figuur 1 – Veranderingen conform BSI-scores

In de tabellen die volgen, worden de scores uit de huidige meting (de vierde meting) ten opzichte van de eerste meting gepresenteerd. In de tabel wordt op het niveau van de nabestaanden weergegeven hoeveel nabestaanden er op vooruit (positieve veranderingen) of achteruit (negatieve veranderingen) zijn gegaan. Het is ook mogelijk dat er geen verandering in de toestand van de nabestaanden is opgetreden.

We presenteren de resultaten uit de BSI allereerst op het niveau van de nabestaanden, onderverdeeld naar mannen en vrouwen. Deze analyse omvat alleen nabestaanden die op alle items hebben gescoord, dat zijn er 20.

Tabel 3.1 – BSI resultaten nabestaanden (n= 20; mannen en vrouwen)

	Positieve verandering		Geen verandering	Negatieve verandering		n
	herstel	verbetering	gelijk	verslechtering	terugval	
Mannen 4e meting	0	0	5	0	0	5
Vrouwen 4e meting	3	5	6	1	0	15
Totaal	3	5	11	1	0	20

Uit de tabel blijkt duidelijk dat circa de helft van de nabestaanden (die alle items hebben ingevuld) geen verandering ten opzichte van de nulmeting laten zien, dit betreft alle vijf mannen. Vergelijking met de scores van normgroepen laat zien dat de problematiek van drie van de elf personen te vergelijken is met de normgroep van psychiatrische patiënten. Acht van de 20 daarentegen zijn vooruitgegaan en een nabestaande is achteruit gegaan. In de onderstaande tabel is het niveau van de afzonderlijke probleemgebieden aangegeven in hoe de problemen van de nabestaanden zich hebben ontwikkeld.⁵

Tabel 3.2 – BSI resultaten (n=26; mannen en vrouwen)

	Positieve verandering		Geen verandering	Negatieve verandering		n
	herstel	verbetering	gelijk	verslechtering	terugval	
cognitieve klachten	5	1	18	0	0	24
depressieve stemming	4	4	14	0	1	23
psychoticisme	3	0	19	0	0	22
angst	2	4	16	1	0	23
fobische angst	2	1	20	0	1	24
paranoïde gedachten	1	0	20	2	0	23

somatische klachten	1	0	21	2	0	24
interpersoonlijke gevoeligheid	0	2	22	1	0	25
hostiliteit	0	2	21	0	0	23

Bij het grootste deel van de nabestaanden is zoals gezegd geen verandering opgetreden ten aanzien van de psychische toestand sinds de eerste meting. Dat wil zeggen dat de toestand niet is veranderd ten opzichte van de eerste meting. Die toestand hoeft niet per se te duiden op een 'zieke' toestand maar kan ook 'gezond' betekenen. De positieve veranderingen liggen voornamelijk op het gebied van de depressieve stemming, cognitieve klachten en angsten. De negatieve veranderingen hebben onder meer betrekking op somatische klachten en paranoïde gedachten.

2.3 Lichamelijke, sociale, financiële en praktische problemen en behoeften

In deze paragraaf komen de problemen aan de orde die de geïnterviewde nabestaanden ondervinden op lichamelijk, sociaal, financieel en praktisch gebied.

Ongeveer de helft van de nabestaanden heeft geen *lichamelijke* problemen (meer) of recent geen fysieke problemen gehad. Sommigen hebben (nog steeds) wel lichamelijke klachten maar die zijn volgens de nabestaanden niet direct toewijsbaar aan het delict. Genoemd zijn diabetes, spierziekte, valpartijen, slechte knieën, hoge bloeddruk en een zwak gestel.

Die problemen speelden al voor het delict, maar zijn volgens de nabestaanden in de loop van de tijd erger geworden. Daarnaast maken zij melding van ongelukken en ziektes die weliswaar losstaan van het delict, maar wel een belangrijke rol spelen in hun leven. Twee nabestaanden hebben kanker gekregen en een ander een verkeersongeluk met forse lichamelijk kwetsuren.

Minimaal negen nabestaanden (een derde van de totale groep) ondervinden meer lichamelijke problemen als gevolg van het delict. Het gaat onder meer om hartritmestoornissen, gewichtstoename of juist enorme gewichtsafname, maag- en darmproblemen. Twee nabestaanden zijn naar hun zeggen door de stress psychisch en lichamelijk zo opgebrand dat ze zijn afgekeurd. Bij een nabestaande komt veel lichamelijk ongemak bij elkaar.

“...veel klachten, nek en spieren, hoofdpijnen, maagproblemen, gewichtstoename door de stress. Ik heb letterlijk pijn door het hele lijf.”

“Lichamelijk valt het mijn partner erg zwaar. Begin dit jaar heeft ze een hartinfarct gehad door de stress van de zaak. Daarnaast is bij haar borstkanker geconstateerd dat is uitgezaaid en heeft ze haar voet gebroken.”

Het merendeel van de nabestaanden ervaart geen problemen (meer) ten aanzien van *sociale contacten*. Waar eerder contacten werden vermeden om vragen over de zaak te vermijden, hebben de nabestaanden de draad weer opgepakt, al dan niet met nieuwe vrienden en kennissen.

“...dat is in de laatste jaren erg vooruit gegaan. Mede door de hond waardoor ze eruit moest en ze heeft daardoor ook vriendinnen gekregen die ze dagelijks ziet. Ze kan met mensen die haar goed kennen over de zaak praten. Ook binnen de familie wordt er nu over vroeger gepraat en worden de leuke herinneringen opgehaald. De nasleep op sociaal vlak speelt helemaal niet meer voor mijn vrouw.”

“Net na het delict was dat een probleem, ik wilde geen mensen zien, maar dat is helemaal veranderd: ik ben een sociaal dier, een mensenvrouw. Maar dat is pas sinds een jaar. In totaal heeft het 5 jaar geduurd voordat ik mezelf weer had teruggevonden.”

Verschillende nabestaanden merken dat hun sociale leven nog steeds in meer of mindere mate als problematisch aan. Een nabestaande mijdt nog steeds ruimten waar veel mensen komen en een andere is naar eigen zeggen racistischer geworden (de dader is allochtoon). Dit zijn echter uitzonderingen. De nabestaanden die op dit item (sociale contacten) problemen ondervinden doelen voornamelijk op de verstoorde verhoudingen binnen de familie en/of vrienden- en kennissenkring als gevolg van het delict. Er zijn nabestaanden die met hun naasten niet kunnen praten over het delict en de nasleep ervan omdat ze denken dat ze het ‘nu wel genoeg vinden’. In de woorden van een andere nabestaande: ‘het is een verboden onderwerp; op feestjes valt het stil als ik binnenkom’.

Ze mijden dergelijke gelegenheden dan ook. Daarnaast zijn er nabestaanden die vinden dat anderen geen enkel begrip hebben voor hun situatie en hen niet serieus nemen als het bijvoorbeeld niet goed loopt op het werk.

“Mensen zeggen “O, wat erg” en zo, maar ik kan er niets mee. Ik ben assertief geweest door mensen te verzoeken niet te vragen naar wat er is gebeurd. Ik vermijd contacten en ben me gestigmatiseerd gaan voelen. Vooral op momenten dat ik me zwak voel of niet lekker in mijn vel zit. Ik heb minder kennissen dan voorheen. De drempel om mensen te gaan zien, die je lang niet hebt gezien is hoog. Ik ga bijvoorbeeld niet naar familiefeestjes.”

Ze is als alleenstaande werkende moeder hartstikke druk. “Het is nu vijf jaar geleden en het leven gaat gewoon door. Ik heb geen tijd om stil te staan. Ik heb een nieuwe start gemaakt en als mensen mij vragen waarom ik een alleenstaande moeder ben, zeg ik dat mijn man is overleden door een bedrijfsongeval. Ik heb lieve mensen om mij heen die me helpen. Toch is mijn hele sociale leven wel klein geworden. Ik heb er geen tijd meer voor.”

Er zijn zes nabestaanden die aangeven problemen te ervaren op *financieel* gebied als gevolg van het delict. Dit betreft nabestaanden van wie de partner is vermoord waardoor de nabestaande er in inkomen fors op is achteruit gegaan dan wel om nabestaanden die zelf gestopt zijn met hun werk omdat zij het niet meer aankonden. Bij een nabestaande zijn de maandelijkse uitgaven gestegen omdat zij voor het kind van haar vermoorde zus zorgt, zonder dat er financiële compensatie tegenover staat (ze krijgt geen kinderbijslag en kan amper rondkomen). Twee andere nabestaanden geven aan niet zozeer in de financiële problemen te zitten maar wel veel kosten te hebben (gemaakt) voor advocaat, psycholoog, reizen, het opnemen van vrije dagen et cetera. Zij kunnen dit zelf betalen omdat zij beiden een goede baan hebben, anders – zo stellen zij – hadden ze zeker problemen gehad. Bij een van de nabestaanden lukte het niet om zijn werk weer te hervatten waardoor hij uiteindelijk weer is gestopt; het werk viel hem psychisch te zwaar. Omdat hij door zijn situatie gedwongen werd deze keuze te maken, komt hij niet in aanmerking voor een uitkering en mist hij een deel van zijn pensioen.

De nabestaanden ervaren geen problemen (meer) met de media. Een aantal nabestaanden kan zich wel boos en/of zorgen maken om de berichten op het internet die feitelijk niet kloppen dan wel tendentiekus zijn. Ze vragen zich af hoe dergelijke informatie kan worden verwijderd; niet zozeer voor zichzelf als wel voor de achtergebleven kinderen die op zoek kunnen gaan naar informatie over hun vermoorde ouder. Dit zou een concrete vraag aan de casemanager zijn geweest maar dat contact is afgesloten.

Aan de nabestaanden is ook gevraagd of zij problemen ervaren op praktisch gebied, zoals administratie, contacten met instanties en huishouden die nog verband houden met het delict. In vrijwel alle gevallen is dat niet het geval.

Drie nabestaanden hebben tot voor kort problemen ondervonden met instanties die zich erg bureaucratisch opstelden en weinig begrip toonden voor hun situatie. Het gaat om de Belastingdienst en een verzekeringsmaatschappij die de uitkering vanwege hun vermoorde partner net zo lang traineert dat het in de woorden van de nabestaande ‘onbeschoft is’. Ze regelt de contacten zelf met de maatschappij.

2.4 Juridische problemen en behoeften

In deze paragraaf wordt geschetst welke problemen en behoeften de nabestaanden ervaren op juridisch vlak. Het misdrijf en de strafzaak, die daar in de meeste gevallen op volgt, hebben grote impact. Het hele strafproces kan jaren duren en verloopt in golfbewegingen. De nabestaanden deinen mee op het ritme van de momenten van de zittingen en uitspraken. Het geeft de nabestaanden rust als er weer een uitspraak is dat de dader vast blijft zitten of de TBS-maatregel wordt verlengd. Maar deze rust is altijd tijdelijk; *'Zodra de volgende zitting weer in beeld komt, zitten we weer in de zenuwen'*, verwoordt een nabestaande het gevoel van veel nabestaanden. De zaak en de hele procesgang tot en met de vrijlating van de dader beheersen het leven van de nabestaanden behoorlijk. De meeste nabestaanden volgen het gehele proces en de ontwikkelingen in de zaak dan ook op de voet. Maar zij hebben niet altijd overal zonder meer en direct inzicht in en dat levert vaak frustraties op bij de nabestaanden.

Het al dan niet op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in de zaak hangt af van de wijze waarop en de mate waarin de nabestaanden dit medegedeeld wordt. Het Slachtofferloket, het Informatiepunt Detentieverloop (IDV), het Openbaar Ministerie, de politie en Slachtofferhulp Nederland kunnen een rol vervullen in de communicatie omtrent ontwikkelingen in de zaak.

Het Slachtofferloket is een samenwerking tussen de politie, het Openbaar Ministerie en Slachtofferhulp Nederland en heeft tot taak nabestaanden en slachtoffers van misdrijven te informeren en begeleiden bij het strafproces. Na afronding van het strafproces heeft het IDV de taak nabestaanden en slachtoffers te informeren over het strafverloop.⁶ Het IDV is onderdeel van het Openbaar Ministerie. Nabestaanden worden na uitspraak door de rechter door het IDV geïnformeerd over het detentieverloop en kunnen daarnaast zelf informatie over het detentieverloop inwinnen bij het IDV.

Het IDV verstrekt informatie over:

a) gevangenisstraf

1. de eerste keer verlop
2. beëindiging van de gevangenisstraf
3. indien van toepassing: overlijden tijdens de gevangenisstraf of ontsnapping

b) TBS

1. opname in een TBS-kliniek
2. elke wijziging in het type verlop (bijvoorbeeld van begeleid naar onbegeleid verlop)
3. wanneer de dader buiten de TBS-kliniek gaat wonen

4. beëindiging van TBS

5. indien van toepassing: overlijden tijdens de maatregel, of ontsnapping

c) PIJ (= TBS voor jeugdigen)

1. elke wijziging in het type verlof (bijvoorbeeld van begeleid naar onbegeleid verlof)

2. beëindiging van PIJ

3. indien van toepassing: overlijden tijdens de maatregel, of ontsnapping

Bron: Slachtofferwijzer.

Op meer individueel niveau kunnen de officieren van justitie en advocaten-generaal, de familierechercheur en de casemanager die betrokken zijn bij de zaak de nabestaanden (aanvullend) informeren over het verloop van het strafproces en het detentieverloop.

Tijdens het strafproces

De ervaringen van de nabestaanden met de communicatie over het strafproces zijn heel wisselend. Een nabestaande schetst haar positieve ervaring met verschillende partijen hieromtrent. Daarbij merken zij en haar man op dat zij het erg goed hebben getroffen omdat ze van andere nabestaanden negatievere ervaringen hebben gehoord.

“Door zowel de familierechercheur, de casemanager als de rechtbank en het hof ben ik altijd goed op de hoogte gehouden. Niets dan lof. Bijzonder was dat de rechter na de uitspraak een persoonlijk gesprek met ons is aangegaan om te vragen hoe het vonnis was gevallen en waarom het zo is gegaan. Deze belangstelling en betrokkenheid stelden we erg op prijs.”

Een andere nabestaande beoordeelt de communicatie ten tijde van het strafproces als slecht. Haar vriend is vermoord en omdat ze door de politie en het Openbaar Ministerie niet als familie werd beschouwd, is zij volgens haar niet serieus genomen.

“Van het researchteam hoorde ik niets. Ik heb via de casemanager daarom een gesprek aangevraagd met de officier van justitie. In dat gesprek ben ik heel vervelend toegesproken door de officier. Ik had geen recht van spreken omdat ik geen familie was. Ik heb me heel klein gevoeld, het was verschrikkelijk.”

De meeste nabestaanden zijn naar tevredenheid via het Slachtofferloket per brief op de hoogte gebracht van de tijd en plaats van de rechtszittingen. Maar dat geldt niet voor alle zaken. Een nabestaande vertelt dat ze acht tot negen keer voor niets naar de rechtbank is afgereisd. De zittingen bleken dan niet door te gaan maar daar was zij niet over geïnformeerd. Ook zijn er situaties waarin de nabestaanden in het geheel niet op de hoogte zijn gebracht van de zittingsdagen; *‘dat vind ik heel erg want ik was er heel graag bij geweest’*. Daarnaast wordt de informatie voor de nabestaanden soms als verwarrend ervaren.

“De laatste keer kregen we van het Slachtofferloket een brief met daarop de datum en tijd van de zitting en de mededeling dat wij deze konden bijwonen. Een dag later volgde een brief dat de zitting achter gesloten deuren plaatsvindt en wij er niet bij mogen zijn. Dat is voor ons verwarrend.”

Sommige nabestaanden wonen alle zittingen in de strafzaak bij en zijn dan ook direct uit de eerste hand op de hoogte van de ontwikkelingen in de zaak en de uitkomsten. Niet alle nabestaanden zijn hier echter toe in staat. Zo gaat in eenzelfde zaak de ene nabestaande wel naar de zitting omdat hij wil weten wat er wordt gezegd en de andere niet omdat zij het niet aan kan om de dader te zien.

Het strafproces komt voor de nabestaanden tot een climax wanneer de rechter uitspraak over de zaak doet. Het is voor nabestaanden heel belangrijk dat zij als eerste op de hoogte zijn van de uitspraak. Een nabestaande licht de behoefte aan tijdige informatie als volgt toe: *‘We willen direct weten wat de uitspraak is, omdat we er dan wel of geen punt achter kunnen zetten voor de komende jaren’*. In deze zaak zijn de nabestaanden verontwaardigd over het feit dat zij niet direct na de hoger beroepzitting door de advocaat-generaal op de hoogte zijn gebracht van de uitspraak, *‘dit terwijl we zo’n goed contact hadden’*. Verschillende nabestaanden melden de ervaring dat zij over de uitspraak weliswaar worden geïnformeerd maar niet altijd op tijd. Nabestaanden die niet bij de rechtszitting aanwezig zijn geweest, hebben de berichtgeving over de uitspraak soms in eerste instantie uit de krant of van het internet vernomen. *‘Het is al twee keer eerder gebeurd dat we de uitspraak in de krant hebben moeten lezen, niemand neemt de moeite ons eerder op de hoogte te stellen’*, aldus een nabestaande.

Nabestaanden geven aan het frappant te vinden dat de media kennelijk eerder contact kunnen krijgen met het Openbaar Ministerie om het nieuws te brengen dan dat de nabestaanden op de hoogte zijn gebracht. Vanuit die ervaring geven sommige nabestaanden aan dat zij op de dag van de uitspraak continu de lokale omroep en het internet in de gaten houden om zo snel mogelijk te weten wat de uitslag is. Een nabestaande vertelt dat ze drie uur na de uitspraak een telefoontje van het Slachtofferloket kreeg om de uitspraak mede te delen. De nabestaande was op dat

moment al via de media op de hoogte. De reactie van het Slachtofferloket hierop was dat ze de media niet voor kunnen zijn, *'drie uur is wel een hele lange tijd voor ons en daarom geen goed excuus'*, aldus de nabestaande. Andere nabestaanden proberen via www.rechtspraak.nl de uitspraak zo snel mogelijk te weten te komen. Niet alle zaken worden daar echter op gepubliceerd en bovendien kan daar veel tijd overheen gaan, zo ondervinden ook de nabestaanden. Het telefonisch mededelen van de uitspraak aan nabestaanden blijkt in de praktijk geen vaste procedure bij het Slachtofferloket. Na het hoger beroep is de nabestaande die eerder wel gebeld was, nu niet gebeld maar enkel per brief geïnformeerd over de uitspraak. Deze brief volgde overigens niet eerder dan twee maanden na de uitspraak. De nabestaande uit haar teleurstelling hierover: *'Ons is altijd verteld dat het Slachtofferloket de taak heeft ons als familie als eerste via een telefoontje op de hoogte te brengen van de uitspraken maar dat gebeurt dus niet'*. Ook andere nabestaanden melden enkel per brief op de hoogte te zijn gebracht van de uitspraak, soms weken nadat ze deze al via andere kanalen hebben vernomen.

Nabestaanden worden door schade en schande wijzer. Omdat het voor hen zo belangrijk is als eerste op de hoogte van de rechterlijke uitspraak te zijn, ondernemen sommigen van te voren actie om er zeker van te kunnen zijn dat het goed loopt. In een zaak waarin beslist zou worden over de verlening van de PIJ-maatregel voor de dader hebben de nabestaanden de dag voor de uitspraak met het Slachtofferloket gebeld met het nadrukkelijke verzoek hen direct na de zitting op de hoogte te brengen van de beslissing. Dit werd toegezegd maar er werd vervolgens niet aan voldaan. De nabestaanden hebben het de volgende dag in de krant moeten lezen wat bij hen veel woede en verdriet teweeg bracht. Met name omdat dit niet de eerste keer zo liep. Ook twee weken later heeft de familie nog geen telefoontje of brief van het Openbaar Ministerie ontvangen, *'kennelijk is het teveel gevraagd'*. De nabestaanden hebben hun frustratie in een telefoontje naar het Slachtofferloket geuit en hun teleurstelling daarnaast op social media gedeeld, met een verwijzing naar het krantenartikel: *'Fijn om dit weer in de krant te lezen...weer heeft het OM niet de moeite genomen om ons in kennis te stellen van de uitspraak'*.

Behalve dat de *wijze* van informeren door het Slachtofferloket verschillend kan zijn, geldt dat ook voor welke nabestaanden in een zaak worden geïnformeerd. In een zaak waarin de ouders van het slachtoffer gescheiden zijn en apart wonen, is het voorgekomen dat de vader wel een brief van het Slachtofferloket ontving en de moeder niet.

Een ander kritiekpunt op de communicatie omtrent het strafproces dat door nabestaanden wordt benoemd, heeft betrekking op de bejegening door medewerkers van instanties. Deze blijkt niet altijd gepast, dit tot verontwaardiging van de nabestaanden.

“In een telefoongesprek dat de nabestaande voerde met het Slachtofferloket kreeg ze te horen dat de TBS van de dader verlengd wordt. De nabestaande sprak tegen de telefoniste uit dat ze opgelucht was dat de straf nog door zou lopen en de dader nog vast blijft zitten. De medewerker van het Slachtofferloket reageerde hier in de beleving van de nabestaande belerend op door haar uit te leggen dat TBS geen straf is maar een behandeling en dat mevrouw het dus niet moet zien als straf. Mevrouw vertelt geen behoefte aan een dergelijke opmerking over haar beleving van de situatie te hebben; ‘Ik zie het wel als straf anders kan ik er niet mee leven.’

Soortgelijke ervaringen als hiervoor genoemd, zijn ook opgetekend bij andere nabestaanden. In een zaak waarin de nabestaande bij het Slachtofferloket navraag doet over de afloop van de rechtszaak deelt de telefoniste haar koeltjes mede: ‘O nee, het cassatieverzoek is verworpen’. De manier waarop ze deze mededeling kreeg, heeft de nabestaande sterk teleurgesteld, ‘We vonden het maar een rare gang van zaken’. Andere nabestaanden hebben de slechte ervaring opgedaan met het openbaar ministerie. Zij willen een gesprek met de OvJ of AG naar aanleiding van de zitting maar die weigeren volgens de nabestaanden botweg omdat zij de noodzaak ervan niet inzien. Een van de nabestaanden heeft daarover geklaagd bij de toenmalige staatssecretaris en heeft snel erna alsnog het gevraagde onderhoud gekregen.

Wat betreft de communicatie over het verloop en de uitkomsten van het strafproces wijzen nabestaanden ook nog op een ander aandachtspunt: de begrijpelijkheid van de communicatie. Een nabestaande vertelt dat zij enkele weken na de cassatie een brief ontvingen van het Openbaar Ministerie waarin de uitspraak werd weergegeven en daarbij dat de opgelegde straf ‘OH’ is. Voor de nabestaanden was niet direct duidelijk dat ‘OH’ onherroepelijk betekent. ‘Dit was voor ons een niet heel duidelijke communicatie over een uitslag die voor ons heel belangrijk is’.

Na het vonnis

Het onherroepelijk zijn van het vonnis en daarmee het einde van het strafproces is voor de nabestaanden die in die fase zijn beland een grote opluchting. Zoals een nabestaande het ervaart: ‘Na de uitspraak van de Hoge Raad wisten we dat we even rust kregen’. De interviews leren dat die rust betrekkelijk is: bewust en onbewust proberen de nabestaanden zich er wel op voor te bereiden dat er bij (proef)verlof van de dader en het einde van de straf weer een roerige tijd zal aanbreken. De meeste nabestaanden volgen de ontwikkelingen in het detentieverloop van de dader. Niet alle nabestaanden hebben hier echter behoefte aan. In drie zaken melden de nabestaanden daar liever niet mee bezig te zijn. Zo geeft een nabestaande aan bewust niet te willen weten waar de dader gedetineerd zit omdat ze zich dan voor hun gevoel minder vrij kunnen bewegen; ‘het zou alleen maar een vervelende gedachte

zijn als we het wel zouden weten'. De bewuste keuze om niet te weten hoe de detentie van de dader verloopt, is terug te voeren op de behoefte aan rust die de nabestaanden hebben zolang de dader vastzit, 'Na de hectische tijd van het strafproces en het verlies van ons kind hebben we daar sterk behoefte aan'.

Met name in de zaken waarin de dader een TBS-maatregel opgelegd heeft gekregen, bestaat veel onrust bij de nabestaanden omdat het elke twee jaar weer spannend is of de maatregel wordt verlengd.

De meeste nabestaanden benadrukken dat het van groot belang is dat zij goed en tijdig geïnformeerd worden over ontwikkelingen in het detentieverloop zodat ze zich daarop kunnen voorbereiden. Sommige nabestaanden nemen voor informatie zelf contact op met het IDV. De verwachting van nabestaanden om met veel begrip bejegend te worden, blijkt niet altijd te worden ingevuld. *'Ik vond het teleurstellend dat degene aan de telefoon het dossier niet goed kende en niet wist dat ik de zus van het slachtoffer was'*. De nabestaanden zijn van mening dat je ervan uit moet kunnen gaan dat hier voldoende aandacht voor is. 'Ik vertrouw op de overheid dat een en ander is geregeld'. Maar niet alle nabestaanden hebben dit vertrouwen. Een nabestaande geeft aan niet te weten of ze op de hoogte gehouden zullen worden als de dader vrijkomt of wat ze kunnen verwachten van het Openbaar Ministerie of andere instanties.

"Ik zal alles in het werk stellen om er op tijd achter te komen wat er na de detentie met de dader gebeurt. In het jaar voorafgaand aan de vervroegde vrijlating zal ik de familierechercheur weer bellen en misschien ook wel de casemanager en het Openbaar Ministerie."

De communicatie over het detentieverloop, (proef)verloven en invrijheidsstellingen blijft soms in het geheel achterwege. Een nabestaande: *'We horen niets over proefverloven van de dader of over de wijze waarop zijn TBS nu is ingericht. We weten enkel uit de krant dat hij een verbod heeft om in het dorp te komen'*. Het niet weten of de dader (proef)verlof heeft, veroorzaakt bij sommige nabestaanden onrust en angst, *'Ik ben bang om hem tegen te komen en kijk altijd over mijn schouder'*. Een andere nabestaande vertelt van een kennis te hebben gehoord dat een van de daders weer vrij is, via de officiële kanalen heeft ze daarover niets gehoord. Een andere nabestaande is wel geïnformeerd maar te laat: *'We zijn niet eerder dan twee weken nadat dat de straf was beëindigd, formeel geïnformeerd. Dan had ik de dader dus allang tegengekomen kunnen zijn'*.

Behalve het tijdig op de hoogte brengen van de nabestaanden dat de dader vrijkomt, blijkt het van belang dat er daarbij aandacht is voor wat die wetenschap voor de nabestaanden aan consequenties kan hebben. In een van de zaken zijn de

betrokken casemanager en wijkagent hier alert op geweest, tot grote tevredenheid van de nabestaande.

“Op het moment dat de straf afliep, heeft de casemanager me gebeld. Ze zei me: ‘realiseer je, het einde van de straf komt eraan en dan is het afgelopen. Wil je dat ik langskom?’ Ik vind het heel prettig dat zij de zaak zo monitort en mij op deze wijze informeert. Vervolgens is ook de wijkagent bij me langsgelopen op het moment dat de dader is vrijgelaten om te kijken hoe het ging.”

Het gemis aan communicatie over het detentieverloop dat nabestaanden ervaren, geeft nabestaanden het gevoel dat zij niet serieus worden genomen. Een nabestaande verwoordt het als volgt: *‘Voor mijn gevoel tellen wij niet. De dader wordt omgeven met alle aandacht en voor hem wordt alles geregeld, ook voor als hij straks vrijkomt en ons laten ze in de kou staan’.*

Hoewel het niet voor alle nabestaanden geldt dat zij op de hoogte gehouden willen worden van het detentieverloop van de dader geldt voor vrijwel allemaal dat zij wel in kennis willen worden gesteld als de dader weer vrijkomt.

“Ik weet niet of de dader al in een TBS-kliniek verblijft of dat hij nog in detentie zit. Ik heb daarover geen bericht gekregen en zit daar ook niet op te wachten. Als de dader weer vrijkomt of verlof krijgt, wil ik dat wel graag weten.”

In een zaak is het een bewuste keuze van de nabestaande om niet te weten of de dader nog vastzit. Deze nabestaande wil het niet weten omdat hij bang is voor zijn eigen reactie. *‘Voor zijn en mijn eigen bestwil is het beter dat ik niet weet of en wanneer hij vrijkomt want ik sta niet voor mezelf in. Ik hoop dan ook dat als hij vrij komt ik hem niet zal herkennen’.*

De gedachte van deze nabestaande is illustratief voor de bevindingen dat nabestaanden over het algemeen moeilijk met verlopen en vrijlating van de dader kunnen omgaan. Een van de nabestaanden omschrijft dat ze het niet kan bevatten dat de dader ontoerekeningsvatbaar is verklaard, TBS opgelegd heeft gekregen en nu al weer (onder begeleiding) vrijheden heeft om buiten te werken; *‘het geeft me een machteloos gevoel’.* De meeste nabestaanden maken zich vooral zorgen over de vrijlating van de daders. *‘We vrezen voor de dag dat hij vrijkomt’.*

De nabestaanden hebben naar eigen zeggen alleen rust bij de wetenschap dat de dader niet vrij rondloopt. En dan met name niet in de leefomgeving van de nabestaanden. *‘We willen de zekerheid dat hij niet in onze buurt is’.* Angst voor de confrontatie speelt hier een rol. Een nabestaande vertelt dat ze het prettig vindt dat ze verhuisd is en de dader niet weet waar ze nu woont. Sommige nabestaanden geven aan bang te zijn voor de dader, dat hij hen of andere opnieuw wat aandoet. Er zijn

echter ook nabestaanden die niet zozeer bang zijn voor het gedrag van de dader maar voor hun eigen reactie. Bij diverse nabestaanden zijn de wraakgevoelens (nog) zo sterk aanwezig dat zij aangeven niet voor zichzelf in te staan als zij de dader tegenkomen.

Voornoemde ervaringen zijn afkomstig van nabestaanden in zaken waarbij de dader is gepakt en vervolgd. Er zijn ook zaken waarin geen dader in beeld is gekomen of niet vervolgd is maar de nabestaanden ook problemen en behoeften op juridisch vlak kunnen ervaren. In deze zaken komt naar voren dat de nabestaanden eveneens behoefte hebben aan een duidelijke en tijdige communicatie over het verloop van de opsporing. En daar hoort zeker ook bij dat nabestaanden duidelijkheid wordt verschaft over het eventueel beëindigen van de opsporing. Zo heeft de politie de nabestaanden in een zaak hoop gegeven dat ze de dader bijna te pakken hadden, maar vervolgens liet de politie daar niets meer over horen.

De nabestaande uit deze zaak: “Het is schandalig dat de politie niets laat horen over hoe de zaak ervoor staat. De politie had met ons in gesprek moeten gaan, ter afsluiting. Er volgde echter niets meer en daar zijn we boos en verdrietig om.”

Terwijl het voor nabestaanden in de zaken waarin de dader is vervolgd alleen rust geeft als de dader ‘vastzit’, zegt een nabestaande van een onopgehelderde zaak zich er bewust van te zijn dat haar dit bespaard is gebleven. *“Ik ben eigenlijk blij dat er geen dader is gepakt want dan zou ik op termijn ook weer te maken krijgen met een vrijlating. Dan zou alles weer naar boven komen.”*

2.5 Hulp en ondersteuning

Voor vrijwel alle nabestaanden geldt dat het contact met de casemanager ten tijde van ons follow-up gesprek is afgesloten. In een aantal zaken loopt de begeleiding door de casemanager nog door, bij de meesten is het echter afgesloten. Een aantal nabestaanden vindt dat ook prima omdat er een keer een eind aan moet komen. Een van hen geeft aan dat de afsluiting haar heeft gemotiveerd om de draad weer zelf op te pakken.

Bij een enkele nabestaande is er (weer) contact omdat de tot dan toe onbekende dader is opgepakt. De tijd van het laatste (face to face-) contact varieert van enkele weken tot vier jaar voorafgaand aan het laatste interview. Verschillende nabestaanden zeggen dat de casemanager na het hoger beroep het contact heeft beëindigd, bij anderen zijn die contacten ook na het hoge beroep gecontinueerd. De reden is dat de nabestaanden ook na het hoger beroep behoefte hebben aan ondersteuning, bijvoorbeeld in geval van cassatie of bij TBS-verlengingszittingen. De meeste nabestaanden zeggen dat zij ‘altijd de casemanager kunnen bellen’ als er vragen of pro-

blemen zijn. In een drietal gevallen hebben de nabestaanden dit ook daadwerkelijk gedaan. Zij hadden behoefte aan advies van de casemanager. Daarna is er geen contact meer geweest, Hoewel ook andere nabestaanden op bepaalde momenten de behoefte hebben gevoeld om de casemanager te bellen, hebben zij dat niet gedaan. Het komt erop neer dat zij de casemanager niet meer willen lastigvallen omdat ‘ze het al zo druk hebben’ en dat de casemanager al zoveel voor hen heeft gedaan en betekend. Tegelijkertijd vinden de nabestaanden het prettig dat ze – bij wijze van achtervang – altijd kunnen bellen, Dat geeft rust.

“Ik heb het besef dat er anderen zijn die de hulp hard nodig hebben. Ik ben altijd heel erg gespitst op nieuwsberichten over moord en doodslag en relateer dat altijd aan het vele werk dat dat voor de casemanagers met zich meebrengt. Ik vertrouw erop dat de casemanager er voor mij is als ik haar nodig heb en dat is voldoende. Omdat ik weet dat het kan en dat de casemanager dan ook komt, dat ik die zekerheid heb, dat geeft rust.”

De afsluiting is voor de nabestaanden niet in alle zaken even duidelijk. Soms verliep dat in de woorden van een nabestaande ‘abrupt en zonder communicatie’. Een ander stelt dat het belangrijk is dat de casemanager goed uitlegt wat ze wel en niet doen en voor welke periode.

“Ik vind de afsluiting wat raar gegaan, ineens was de casemanager er niet meer. We wilden haar nog een bloemetje geven voor al haar moeite.”

Voor anderen is het helder dat de dienstverlening is beëindigd. Daarbij geldt dat de casemanagers bijna altijd hebben aangegeven dat de nabestaanden kunnen bellen als dat nodig is. Hierdoor ervaren sommige nabestaanden dat er geen formeel einde is aan de begeleiding, ‘Ik had niet het idee dat het echt definitief was, dat komt door haar aanbod dat ik altijd kon bellen’.

Emotioneel en psychisch

Ten tijde van de follow-up hebben de meeste nabestaanden geen contact meer met de casemanager. Wat betreft geen hulp en ondersteuning bij emotionele en psychische problemen zijn zij aangewezen op anderen. De nabestaanden hebben al dan niet met hulp van familie en/of partner hun eigen weg gevonden. Soms met succes. Een van de nabestaanden die de eerste jaren erg in de put zat, heeft van haar echtgenoot een hondje gekregen. Daar zorgt ze voor, laat hem uit en komt daardoor in contact met anderen. Inmiddels heeft ze een vriendengroep gecreëerd. Andere nabestaanden schakelen professionele hulp in en komen soms na verschillende teleurstellingen (*‘de psycholoog begrijpt me niet’*) bij een hulpverlener terecht (soms

uit het alternatieve circuit) door wie ze goed worden geholpen. Een andere nabestaande heeft dringend hulp nodig maar weet de weg daar naar toe niet te vinden

“Het thuiszitten blijkt hem niet te brengen waar hij op had gehoopt. Hij is weer lustelozer en vertoont weer vluchtgedrag. Psychisch gaat het alleen maar bergafwaarts met hem en hij spreekt zijn behoefte uit aan goede hulpverlening. Ook zijn vrouw zegt dat het zo niet langer met haar man kan. Zij is niet in staat hem daarbij te helpen: “we zijn even hard geraakt en het is nu moeilijk voor mij om hem nog de steun te geven die hij nodig heeft”. De man geeft aan de weg naar een goede traumapsycholoog niet te kennen. Het is echt noodzakelijk dat ik hulp krijg, iemand met benul van complexe rouw.”

Een paar nabestaanden hebben nog wel contact met de casemanager die hen helpt, maar de frequentie is minimaal (een sporadisch telefoontje). Een van hen heeft de casemanager gebeld om advies rondom een therapie. Het contact was weliswaar afgesloten maar de nabestaande mocht altijd bellen als er behoefte was. Anderen zouden de hulp of het advies van de casemanager wel op prijs stellen (bijvoorbeeld met betrekking tot de kinderen) maar ze bellen niet omdat de casemanager ‘wel wat anders heeft te doen’.

Lichamelijk, sociaal, financieel en praktisch

Wat betreft de rol van de casemanager bij de problemen op lichamelijk, sociaal, financieel en praktisch gebied zeggen de meeste nabestaanden dat de casemanager al uit beeld is en geen rol meer heeft in voornoemde problematiek.

De casemanager heeft hen met name de eerste tijd na het delict erg goed geholpen. Bijvoorbeeld door de nabestaande te stimuleren om naar buiten te gaan en zich onder de mensen te begeven. Daar hebben ze veel aan gehad, maar de grote vooruitgang hebben de meesten zelf bewerkstelligd. Een van hen zegt:

“Mede door de eerste acties van de casemanager heb ik werk gekregen en daar leuke collega’s gekregen. Dat hielp mij, de contacten langzaam weer opbouwen. Na verloop van tijd is daar paardrijden bij gekomen en ik heb nu een groot netwerk waar ik erg blij mee ben. Ik heb zelf de knop omgezet.”

Financieel en praktisch

Twee nabestaanden zijn negatief over de inzet van de casemanager bij de afhandeling van de financiële gevolgen; concrete vragen aan de casemanager hebben niet het gewenste resultaat gehad. De reactie van de casemanager is in een geval in het geheel uitgebleven. Een andere nabestaande zou nog wel advies en hulp willen van de casemanager vanwege de problemen met jeugdzorg die naar de mening van de

nabestaande niets doet voor het neefje (zoontje van haar vermoorde zus). Zelf loopt de nabestaande tegen een ‘muur op van onwil’.

Juridisch

Wat betreft de hulp en begeleiding bij juridische problemen is opgetekend dat nabestaanden vrijwel altijd door de casemanager in het strafproces zijn begeleid. Wanneer nabestaanden zelf niet kunnen of willen, gaat de casemanager naar de zitting die daarna de resultaten terugkoppelt. Dat wordt door de nabestaanden erg op prijs gesteld.

“De casemanager is naar alle zittingen mee geweest en had alles prima geregeld. Moeilijke termen kon ze goed uitleggen en als ze wat moest uitzoeken, had ze dat in korte tijd gedaan.”

Niet in alle gevallen loopt de casemanager de gehele fase van het strafproces mee. En dat vinden de nabestaanden die het betreft, spijtig.

“De casemanager is uitgestapt voor de uitspraak van de Hoge Raad en niemand anders informeerde hen over die uitspraak. Het was prettig geweest als de casemanager een rol had gespeeld in het informeren dan wel bemiddelen naar een direct inzicht in de uitspraak.”

Bij TBS-verlengingszittingen staan de nabestaanden er vaak alleen voor. De interviews leren dat nabestaanden met vragen zitten rondom uitspraken, verloven en invrijheidsstellingen van de daders. Ze weten niet goed bij wie ze daarvoor terecht kunnen als de casemanager al uit beeld is. Een enkeling klopt hiervoor alsnog aan bij de casemanager maar de meesten schromen dit te doen.

De mededeling van een uitspraak van de rechter, (proef)verloven en een beëindiging van een straf kunnen impact hebben op de nabestaanden en begeleiding hierbij is er in feite niet. Een nabestaande geeft aan dat het wel prettig zou zijn geweest als zij over de uitspraak hadden kunnen bellen met de casemanager. De familie heeft dat in dit geval niet gedaan omdat de casemanager het naar hun idee te druk zal hebben. Andere nabestaanden zeggen dat ze de casemanager niet benaderd hebben omdat deze al uit beeld was. In een zaak waarin de nabestaande wel contact opneemt met de casemanager is dat vanwege vragen over de vrijheden die de dader heeft. De casemanager adviseert in dit geval een brief te schrijven naar het Openbaar Ministerie.

Er zijn ook zaken bekend waarin de nabestaanden de hulp inroepen van de casemanager op het moment dat de dader vrijkomt, *‘Ik wist echt niet meer wat ik moest doen dus belde ik de casemanager en zij is toen ook gekomen’*. In een andere zaak belt de

nabestaande de casemanager op nadat de dader de nabestaande had benaderd, ‘ik zat met mijn handen in het haar’. In dit geval heeft de casemanager overleg gevoerd met de Reclassering en zich met succes hard gemaakt voor een contactverbod.

Het komt erop neer dat de informatievoorziening en ondersteuning van de casemanager in de eerste periode na de moord goed is geweest. Daarna ervaren veel nabestaanden afhankelijk te zijn van wat het Openbaar Ministerie, het Slachtofferloket en het IDV communiceren. En dat gaat in bepaalde gevallen niet goed, zoals eerder beschreven. Bij de nabestaanden leeft de behoefte om ook in deze fase beter begeleid te worden.

Reflectie

Reflecterend op de ondersteuning en hulp in het hele traject door de casemanager zijn de reacties van de nabestaanden overwegend positief. Nabestaanden geven aan heel tevreden te zijn geweest. *‘Ze heeft het meer dan waargemaakt’, ‘We zijn buitengewoon goed geholpen’ en ‘Ik had het zonder de casemanager niet gered’,* zijn uitingen van nabestaanden over de casemanager. Ook nabestaanden die vooraf geen of andere verwachtingen hadden van de hulp- en dienstverlening zijn positief verrast door de inzet van de casemanager.

Voor enkele nabestaanden geldt dat hun ervaringen met de casemanager gaandeweg het traject overgingen van positief in negatief. Dit omslagpunt is terug te voeren op het niet (meer) nakomen van afspraken door de casemanager. In een zaak kwam voor de nabestaanden de teleurstelling met de wisseling van de casemanager waarna het contact verwaterde. In een andere zaak geeft de nabestaande aan andere verwachtingen te hebben gehad dan zijn waargemaakt: *‘Vooral het feit dat de casemanager niets meer van zich heeft laten horen, vind ik erg’.* *‘Doen wat je belooft te doen’,* stellen nabestaanden. In een zaak vertellen de nabestaanden dat de casemanager in het laatste contact had gezegd dat ze nog een keer langs zou komen maar dat is nooit meer gebeurd. Ook in een andere zaak geeft de nabestaande aan het jammer te vinden dat de casemanager niet meer is langs geweest of heeft gebeld, *‘dat had ze namelijk wel beloofd, maar ik neem het haar niet kwalijk’.*

Nazorg

Op de vraag of de nabestaanden behoefte hebben aan nazorg reageren de nabestaanden wisselend. Sommige nabestaanden stellen dat de dienstverlening eindig moet zijn. Anderen uiten de behoefte aan de mogelijkheid om nog wel een beroep te kunnen doen op hulp en ondersteuning. Die wens van hulp en ondersteuning heeft in de meeste gevallen uitsluitend betrekking op ontwikkelingen in de zaak. Begeleiding bij het strafproces maar ook bij verlengingszittingen en verloven en invrijheidsstellingen op termijn worden op prijs gesteld. *‘Nu na de vrijlating staat alles weer op zijn kop maar is de casemanager uit beeld’.* In zaken waarin nog geen

dader in beeld is of waarin de dader zijn straf nog uitzet, bestaat bij de nabestaanden wel al de zorg voor het moment dat hier verandering in komt. ‘Stel dat de dader over twee jaar wel wordt gepakt, wat dan? Dan komt alles weer naar boven en sta ik er alleen voor’, is de vrees van een van hen.

Gevraagd naar hoe een vorm van nazorg eruit zou moeten zien, antwoorden de meeste nabestaanden dat het vooral vrijblijvend moet zijn. De nabestaande moet vooral zelf de mogelijkheid hebben om (laagdrempelig) contact op te nemen. Daarnaast wordt uitgesproken dat het prettig zou zijn dat de ontwikkelingen in hun zaak gemonitord worden en zij daarover geïnformeerd worden. Los daarvan geven nabestaanden aan dat met enige regelmaat een contactmoment prettig zou zijn om te bezien of er nieuwe problemen of behoeften zijn. Nabestaanden komen zelf met de suggestie dat de casemanager zo nu en dan een email naar de nabestaanden stuurt om te vragen hoe het gaat en of ze nog iets kan betekenen. *‘Op die manier overvalt ze ons nooit, zoals dat wel het geval zou kunnen zijn met een telefoontje, en staat het ons vrij om te reageren’*. De wetenschap dat nabestaanden niet vergeten worden en dat er een achtervang is, is in feite al voldoende voor de nabestaanden. Een van hen stelt dat het prettig is te weten dat het dossier ‘in slaapstand’ is maar dat er nog altijd contact opgenomen kan worden als ze ergens tegen aanlopen. Hoewel enkele nabestaanden stellen dat zij vooral een telefoontje van de eigen casemanager op prijs zouden stellen en niet van een ander, ‘Het is pittig om je verhaal telkens weer aan een ander te moeten vertellen’, gaat het de meeste nabestaanden om de professionaliteit die ze kunnen verwachten. Daarmee wijzen ze erop dat het niet zozeer van belang is dat de ‘eigen casemanager’ altijd beschikbaar moet zijn maar dat er iemand beschikbaar is met kennis van zaken.

Eindnoten

1. Artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering (Sv) biedt de mogelijkheid te klagen over een beslissing van een officier van justitie om een strafbaar feit niet te vervolgen of niet verder te vervolgen.
2. Zoals eerder vermeld hebben 28 nabestaanden de BSI teruggestuurd; twee daarvan hebben in de nulmeting geen vragenlijst ingevuld zodat er bij hen geen vergelijkingen mogelijk zijn.
3. Herziene bijlage 1 Handleiding BSI (2006).
4. De grenswaarden tussen ziek en gezond zijn afgeleid van de behaalde scores in de klinische en niet-klinische normgroepen.
5. Er zijn nu maximaal 26 respondenten omdat sommige nabestaanden niet alle vragen hebben beantwoord.
6. Dat geldt voor zaken waarin de dader een gevangenisstraf van acht jaar of langer opgelegd heeft gekregen, zaken waarin een TBS of een PIJ maatregel is opgelegd en spreekrechtwaardige zaken.

3 Conclusies en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk komen de conclusies van het follow-uponderzoek onder nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten aan de orde. Het betreft weliswaar een kwalitatieve en kleine studie, voor Nederlandse begrippen is het een unieke studie omdat deze zich richt op een bijzondere groep van 28 respondenten gedurende een periode van ruim vijf jaar. De conclusies worden gepresenteerd rond twee thema's: problemen en behoeften bij nabestaanden (3.1) en hulp en ondersteuning (3.2). Als laatste komen enkele aanbevelingen ten aanzien van de dienstverlening aan nabestaanden aan bod (3.3).

3.1 Problemen en behoeften

Met de meeste nabestaanden gaat het – in vergelijking met grofweg drie jaar geleden (vorige interview) en in grote lijnen – over het algemeen (iets) beter. Zij hebben langzaam de draad van het 'gewone' leven weer opgepakt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat ze minder problemen op praktisch, sociaal, en financieel gebied ervaren dan voorheen. Lichamelijke problemen spelen bij sommige nabestaanden nog wel op; die zijn deels terug te voeren op de stressmomenten en bijkomende psychische spanningen die worden ervaren in relatie tot het misdrijf. Denk bij deze momenten aan rechtszittingen en verjaardagen of sterfdagen van het slachtoffer. Uiteraard zijn er ook uitzonderingen. Psychische en emotionele problemen zijn er nog steeds maar lijken voor de meeste nabestaanden in vergelijking met de vorige meting hanteerbaarder geworden, hoewel die klachten op bepaalde momenten kunnen opspelen (zie hierna). Het gemis van hun dierbaren is in de loop van de tijd groter geworden.

De nabestaanden zijn in een nieuwe fase gekomen, die hen echter ook weer voor nieuwe problemen stelt. Die problemen hangen grotendeels samen met de fase van de tenuitvoerlegging van de straf of de fase daarna. Daders zijn inmiddels vrij, krijgen (proef)verlof of zitten in de fase van TBS en de daarbij behorende verlengingszittingen. Voor de nabestaanden zijn die juridische ontwikkelingen grote

stressmomenten. Ze laden zich als het ware helemaal op voor een zitting, wat veel van hen vergt; sommigen zijn door het gehele proces, dat jaren kan duren, helemaal uitgeput. Extra belastend, zo komt duidelijk uit deze follow-up naar voren, is dat communicatie richting nabestaanden vanuit de verantwoordelijke instanties in bepaalde gevallen (erg) tekortschiet. Het gaat hierbij om informatie over de zaak of dader die de nabestaanden niet of te laat bereikt, de inhoud van de communicatie en de bejegening van de nabestaanden door vertegenwoordigers van instanties. Een voorbeeld is dat nabestaanden niet op de hoogte zijn gebracht dat de dader weer vrij is en in dezelfde plaats woont als de nabestaanden. Een ander voorbeeld is dat de officier van justitie naar aanleiding van de zitting een gesprek met een nabestaande weigert omdat de officier van justitie het belang ervan niet inziet.

De impact van dergelijke gebeurtenissen op de situatie van de nabestaanden is erg groot. Het gevoel niet serieus genomen te worden, wordt bovendien versterkt door de (gepercipieerde) onevenredige aandacht die uitgaat naar de daders. Feitelijk komt het erop neer dat de nabestaanden nog geen volwaardige partij zijn in het strafproces; zo ervaren de meesten dat althans.

Van de onderscheiden probleemgebieden springen met name de psychische en emotionele problemen in het oog. Dat blijkt uit de interviews en de uitslagen van de BSI. Die problematiek hangt zoals gezegd grotendeels samen met de juridische ontwikkelingen en de communicatie daaromtrent. Deels staat die problematiek er los van en lijkt de mate waarin nabestaanden problemen ervaren in de persoon of hun persoonlijke situatie zelf te zitten. Illustratief zijn de interviews met nabestaanden die zich in de eerste metingen sterk en zelfredzaam voordeden. Ten tijde van de follow-up zijn ze psychisch 'in elkaar gestort'. Hun verklaring is dat ze zich onvoldoende tijd hebben gegund om te rouwen en/of geen uiting te geven aan hun verdriet. Het vaak langdurige juridische proces laat de nabestaanden naar hun ervaring ook geen ruimte om eerder aan verwerking en rouw toe te komen. Nabestaanden proberen naar eigen zeggen sterk en alert te zijn gedurende het strafproces. Dat vergt veel van hen met het gevolg dat ze na afloop uitgeput zijn en met hun verdriet geconfronteerd worden. Niet vergeten moet worden dat er naast de groep van 28 nabestaanden die hebben meegewerkt aan de follow-up er verschillende nabestaanden zijn die hier niet toe in staat waren (non-respons) omdat ze dat – samengevat – emotioneel niet aankunnen. Dit impliceert dat de bevindingen met betrekking tot de onderzoeksgroep een onderschatting kunnen zijn van de problemen waar nabestaanden van moord mee te maken hebben.

3.2 Hulp en ondersteuning

Een enkele uitzondering daargelaten, is anno 2015 het contact met de casemanager voor de nabestaanden afgesloten. De nabestaanden waarderen de steun en

inzet van de casemanager; zonder hen hadden de nabestaanden meer problemen ondervonden. Hoewel de nabestaanden over het algemeen vol lof zijn over de casemanager melden zij ook negatieve ervaringen. Deze houden in de kern verband met betrouwbaarheid en duidelijkheid. Nabestaanden merken op dat het voor hen belangrijk is dat de casemanager gemaakte afspraken nakomt; ‘doen wat je zegt te doen’. In de loop der tijd is een verwachtingspatroon ontstaan ten aanzien van de casemanager, er is een onderlinge band opgebouwd en deze wordt geschaad wanneer de casemanager de nabestaande op bepaalde momenten naar hun gevoel in de steek laat. Een cruciaal punt daarnaast is de wijze en het moment waarop de casemanager de dienstverlening beëindigt. Dat is in bepaalde gevallen niet helder voor de nabestaanden; van een formele afsluiting is in de beleving van de nabestaanden niet altijd sprake. Zij hebben vaak wel het idee dat zij in noodgevallen kunnen belten met de casemanager maar doen dat niet om de casemanager niet te belasten. Zij zoeken dan zelf met de nodige moeite passende hulp of advies of laten dit na en blijven ermee zitten. Nabestaanden hebben behoefte aan duidelijkheid over wat ze kunnen verwachten en waar ze aan toe zijn.

Drie zaken verdienen in dit verband nader aandacht. De eerste betreft de zaken waarin er geen verdachte is opgepakt. Het betreft een klein aantal nabestaanden die hier bovendien anders mee omgaan. Voor de een is het een onverteerbare zaak, de ander wil niet (meer) weten wie de dader is. Gemeenschappelijk is hun vraag wat er gebeurt als er wel een verdachte in beeld komt en bij wie ze dan moeten aankloppen.

De tweede soort heeft betrekking op de zaken waarin (kleine) kinderen nabestaanden zijn. De familie die voor hen zorgt ziet zich (in de nabije toekomst) geconfronteerd met vragen van de kinderen over het delict en hoe zij hen goed moeten voorlichten, ook met het oog op de informatie die voorhanden is op het internet.

De derde soort betreft de nabestaanden die nog dermate veel problemen ondervinden als gevolg van het delict dat zij niet hebben willen meewerken aan de follow-up. Het is onbekend in hoeverre zij nog hulp en/of ondersteuning krijgen van casemanagers en/of andere hulpverleners.

3.3 Aanbevelingen

De ervaringen van de nabestaanden bieden inzicht in verbeterpunten voor de dienstverlening aan hen. Een van de aandachtspunten is dat het contact tussen de casemanager en nabestaanden duidelijk – na een vastgestelde periode – formeel moet worden afgesloten. Hierbij moet de casemanager de nabestaande erop wijzen dat indien zij (nieuwe) problemen ervaren of met vragen geconfronteerd worden aangaande de zaak, zij contact kunnen opnemen met Slachtofferhulp Nederland. Vanwege de aanwezige expertise is het Casemanagement Aanmeldpunt (CMA)

voor levensdelicten (en ernstige gewelds- en zedendelicten) hiervoor geschikt. Het aanmeldpunt staat in directe verbinding met de casemanagers maar ook met bijvoorbeeld (familie) rechercheurs van de politie, zaakcoördinatoren van het openbaar ministerie, het informatiepunt detentieverloop en TBS-klinieken. De geconstateerde behoefte van de nabestaanden sluit aan bij de ambitie van het CMA om nabestaanden snel en effectief te helpen op het gebied van begeleiding, informatie en advies. Een randvoorwaarde hierbij is een goede dossiervorming rondom de zaken zodat de situatie van de nabestaanden voor alle medewerkers van het CMA inzichtelijk is.

Slachtofferhulp Nederland zou daarnaast een nazorgmoment kunnen initiëren voor de nabestaanden, zeker ook die nabestaanden waar geen dader in beeld is gekomen. Bijvoorbeeld twee jaar na afsluiting van het contact met de nabestaande zou Slachtofferhulp Nederland de nabestaanden kunnen benaderen (per mail) met de vraag of nabestaanden nog tegen problemen aanlopen die het gevolg zijn van het delict. Afhankelijk van de ernst en aard van de problemen kan Slachtofferhulp Nederland actie ondernemen.

Met het oog op een realistische verwachtingspatroon bij de nabestaanden is het wenselijk dat de communicatie in verband met TBS-verlengingszittingen, verlof en vrijlating van de dader vanuit een vaste instantie (bv Slachtofferloket of IDV) plaatsvindt. De communicatie dient adequaat, in begrijpelijke taal, met begrip en vooral tijdig te geschieden. Een en ander impliceert dat men goed op de hoogte moet zijn van het dossier en het proces waarin de nabestaanden zitten.

De bejegening van de nabestaanden door vertegenwoordigers van politie en het Openbaar Ministerie kan worden verbeterd. Door middel van (extra) scholing, trainingsdagen et cetera zou bereikt moeten worden dat de positie van de nabestaande in het strafproces niet louter een juridische aangelegenheid is maar zeker ook een psychische en emotionele.

Tenslotte zou er specifieke aandacht vanuit de instanties (met name de politie) moeten komen wanneer een dader van een levensdelict weer terugkeert in dezelfde omgeving als waar de nabestaanden wonen. Het veiligheidsaspect speelt hierbij een belangrijke rol alsook dat de nabestaanden ervaren dat er aandacht voor hen is. Dit zou onderdeel kunnen zijn van een nazorgtraject.

Bijlage 1 – vragenlijst nabestaanden

1. Ontwikkelingen in de zaak

Datum interview:

Datum misdrijf:

Interviewers:

Respondent(en):

- 1.1 De huidige status van de zaak
Bekende dader, politieonderzoek, strafzaak, uitspraak
- 1.2 Ontwikkelingen in de zaak in de loop der tijd
Hoger beroep, cassatie, proefverlof, strafbeëindiging
- 1.3 Communicatie over de ontwikkelingen in de zaak
Door wie, op welke wijze is men op de hoogte gebracht
- 1.4 Welke knelpunten of problemen hebben zich hierbij voorgedaan
Communicatie, instanties
- 1.5 Hoe bent u (praktische en emotioneel) met de ontwikkelingen omgegaan?
- 1.6 Heeft u hierbij ondersteuning van de CM of anderen gehad of was hier behoefte aan?

2. Contacten casemanager

- 2.1 Wat is de huidige status van de relatie met de casemanager?
Loopt het nog of is het beëindigd, zo ja in welke periode
- 2.2 Indien er nog contact is, wat houdt dit dan in?
Reden, fase, inhoud en frequentie
- 2.2 Indien er geen contact meer is, hoe heeft u de afbouw van de contacten ervaren?
Gevolgen, visie op beëindiging, behoefte aan extra steun
- 2.3 Is er een dienstverleningsplan of plan van aanpak opgesteld door de casemanager?

3. Problemen, behoeften en hulp – psychisch en emotioneel

- 3.1 Heeft u op dit moment psychische klachten ten gevolge van de gebeurtenis, zo ja welke?

Hoe hebben deze klachten zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld

Mogelijke psychische en emotionele gebieden

- Angsten
 - Slapeloosheid
 - Eenzaamheid
 - Depressie
 - Huilbuien
 - Wraakgevoelens
 - Schuldgevoelens
 - Boosheid
 - Overige, namelijk:
- 3.2 Op welke wijze heeft de casemanager voorzien in de benodigde emotionele en psychische ondersteuning of had u hier behoefte aan gehad (als de cm al uit beeld is)?

4. Problemen, behoeften en hulp –lichamelijk, sociaal en financieel

- 4.1 Heeft de gebeurtenis en de eventuele nasleep ervan thans nog gevolgen voor uw lichamelijk functioneren?
Bijvoorbeeld verergeren van gezondheidsproblemen, hoofdpijn, hartklachten, darmklachten, meer roken, drinken, drugs, etc. Hoe hebben deze problemen zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld
- 4.2 Heeft u n.a.v. de gebeurtenis en de eventuele nasleep ervan nog financiële problemen?
Bijvoorbeeld hoge begrafeniskosten, schulden, verlies van baan etc. Hoe hebben deze problemen zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld
- 4.3 Heeft u n.a.v. de gebeurtenis en de eventuele nasleep ervan nog problemen op sociaal of gedragsmatig vlak, zo ja welke?
Bijvoorbeeld. verhuizen, werkloosheid, scheiding, verminderde sociale contacten, vertrouwen in anderen, vermijdingsgedrag etc. Hoe hebben deze problemen zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld
- 4.4 Op welke wijze heeft de casemanager voorzien in ondersteuning op genoemde aspecten of had u hier behoefte aan gehad (als de cm al uit beeld is)?

5. Problemen, behoeften en hulp - praktisch

- 5.1 Heeft u naar aanleiding van de gebeurtenis en de eventuele nasleep ervan nog problemen met de media?
- 5.2 Heeft de casemanager u hierbij ondersteund of had u hier behoefte aan gehad (als de cm al uit beeld is)?
- 5.3 Heeft u nu nog andere praktische problemen, zo ja welke?
Hoe hebben deze problemen zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld

Mogelijke praktische gebieden

Financiën

Regelen van financiële zaken en instanties (belastingdienst, leningen, schulden, hypotheek, verzekeringen)

- Werkgevers en scholen
Contacten met UWV, bedrijfsarts en/of leerplicht t.a.v. arbeidsverlof etc.
- Huishouden
Huishoudelijke activiteiten (schoonmaken, boodschappen, telefoon opnemen etc.
- Administratie
Papierwerk zoals post archiveren en rekeningen overmaken, brieven schrijven etc.
- Zorg voor familie/dierbaren van nabestaanden
Regelingen m.b.t. andere familieleden (zoals opvang van de kinderen om de nabestaande te ontlasten)
- Vervoer of verhuizing
Vervoer of verhuizing en instanties (leeghalen woning, opslag spullen, woningbouwvereniging)
- Overige, namelijk:

5.4 Op welke wijze heeft de casemanager voorzien in de benodigde praktische ondersteuning of had u hier behoefte aan gehad (als de cm al uit beeld is)?

6. Problemen, behoeften en hulp - juridisch

- 6.1 Ervaart u thans problemen op juridisch vlak, zo ja welke?
*Het gaat dan om het proces, verloffregeling, TBS verlengingszitting e.d.
Hoe hebben deze problemen zich in tijd en in relatie tot gebeurtenissen ontwikkeld?*
Mogelijke gebieden op juridisch vlak: politieproces en rechtsproces
- Juridische formaliteiten
 - Schadevergoedingen, spreekrecht, slachtofferverklaring etc.
 - Juridische terminologie
 - Juridische procedures, rechtstermen, strafmogelijkheden, hoger beroep, etc.
 - Contacten met advocaat, officier van justitie, advocaat generaal
 - Verloop rechtsproces
 - Informatie rondom vonnis en straf
- Betekenis van de uitspraak, de plaatsingslocatie, behandeling, verlof en vrijlating, etc.*
- 6.2 Hoe heeft de ondersteuning en hulp van de casemanager op juridisch vlak u varen of had u hier behoefte aan gehad (als de cm al uit beeld is)?

7. Dienstverlening Slachtofferhulp Nederland

- 7.1 Wat waren uw verwachtingen ten aanzien van de dienstverlening en in hoeverre is hieraan (tot nu toe) voldaan?
- 7.2 Welke behoeften heeft u ten aanzien van de casemanager als het gaat om de ontwikkelingen in de zaak?
- 7.3 Wat vindt u van de (ontwikkeling in) frequentie en wijze van contacten met de casemanager en de afbouw daarin?
- 7.4 Wat vindt u belangrijk voor de toekomst m.b.t. verbeterpunten van de dienstverlening aan nabestaanden? Moment en wijze van benadering, wijze van bejegening, uitleg dienstverlening

8. Afsluiting

- 8.1 Hoe kijkt de geïnterviewde terug op het interview in termen van (emotionele) belasting?
- 8.2 Is er behoefte aan extra ondersteuning naar aanleiding van dit interview?
- 8.3 Heeft de geïnterviewde nog aanvullende opmerkingen?

Verschenen in de Bekereeks

2008

Ambtscriminaliteit aangegeven?

Een onderzoek naar het opvolgen van en kennis over de wettelijke verplichting tot aangifte van artikel 162 Sv misdrijven

Verborgene problemen

Een onderzoek naar (de aanpak van) criminaliteit onder Antillianen in Nederland

Bont en Blauw

Een onderzoek naar de strafrechtelijke behandeling van geweldszaken tegen politieambtenaren en de bejegening van slachtoffers daarvan door de politie en het openbaar ministerie

Uitstel van behandeling?

Een verkennend onderzoek naar TBS-gestelden met en zonder een combinatievonnis en de mogelijke effecten van detentie

2009

Huwelijksdwang: Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland

Inpakken niet nodig

Een profiel van straatroven en straatrovers in Almere

Back on Track?

Een evaluatieonderzoek naar de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen

CoVa volgens plan?

Een vooronderzoek naar de mogelijkheden en reikwijdte van een effectonderzoek van de cognitieve vaardigheidstraining

Achter de schermen

Een verkennend onderzoek naar downloaders van kinderporno

2010

Tot de dood ons scheidt

Een onderzoek naar de omvang en kenmerken van moord en doodslag in huiselijke kring

Kwetsbaar beroep

Een onderzoek naar de prostitutiebranche in Amsterdam

Cameratoezicht in beweging

Ervaringen met nieuwe vormen van cameratoezicht bij de Nederlandse politie

2011

Los van drank

Procesequalectie Haltafdoening Alcohol

Lastige verhalen

Een exploratief onderzoek naar valse aangiften van zedenmisdrijven door meisjes van 12-18 jaar

Wapenfeiten

Een onderzoek naar overvallen en overvallers in Nijmegen

Snelle jongens

Een onderzoek naar drugsrunners en daaraan gerelateerde problematiek in Limburg-Zuid

2012

De schade hersteld?

Een onderzoek naar herstelbemiddeling bij jeugdige delinquenten in Vlaanderen

Onder Controle?

Een procesevaluatie van de gedragsinterventie
'Korte Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen'

Planmatig en flexibel

Procesevaluatie gedragsinterventie CoVa+

Oosterse Teelt

Vietnamezen in de hennepeteelt

Dierenwelzijn in het vizier

De aard en omvang van dierenwelzijnszaken en de stand van zaken van de handhaving van de regelgeving op dat gebied in Nederland

2013

Over leven na de moord

De gevolgen van moord en doodslag voor de nabestaanden van de slachtoffers en de ondersteuning door Slachtofferhulp Nederland

Met scherp schieten

Een onderzoek naar een aantal veiligheidsrisico's met betrekking tot de schietsport in Nederland

Georganiseerde voertuigcriminaliteit in Nederland

Een beeld van de omvang, kenmerken, werkwijzen en aanpak anno 2013

Het warme bad en de koude douche

Een onderzoek naar misstanden in nieuwe religieuze bewegingen en de toereikendheid van het instrumentarium voor recht en zorg

2014

Portretten van notoire ordeverstoorders

Kenmerken en achtergronden van notoire ordeverstoorders binnen het voetbal

Gelegenheidsordeverstoorders?

Analyse van rondom grootschalige rellen aangehouden verdachten

Ondergaan of ondernemen

Ontwikkelingen in de aard en aanpak van afpersing van het bedrijfsleven

Raak geschoten?

Een onderzoek naar de werking van maatregelen tegen geweld en overlast rondom het betaald voetbal

Doordringen of doordrinken

Effectevaluatie Halt-straft Alcohol

Prostitutie in Nederlandse gemeenten

Een onderzoek naar aard en omvang, beleid, toezicht en handhaving in 2014

2015

Aangifte onder nummer

Implementatie, toepassing en eerste resultaten van de nieuwe regeling 'Aangifte onder nummer'

Papier en werkelijkheid

Een hypothesevormend onderzoek naar de invloed van registratie-effecten op de omvang van de geregistreerde jeugdcriminaliteit

Grensoverschrijdend slachtofferschap

Een inventarisatie van aard, omvang en aandachtspunten in verband met de effectuering van slachtofferrechten

Dieren Verboden

De toepassing van het houdverbod als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf

De impact van moord op een gezins- of familielid is voor de nabestaanden enorm. Ze worden geconfronteerd met allerhande problemen. Dit unieke onderzoek onder een bijzondere groep mensen laat zien dat de behoefte aan zorg en steun blijvende aandacht verdient. In de periode 2007-2012 zijn 62 nabestaanden gevolgd om inzicht te krijgen in de problemen die zij ervaren en de wijze waarop beroepskrachten van Slachtofferhulp Nederland hen daarbij begeleiden. In 2015 is een deel van deze groep nabestaanden opnieuw benaderd voor een follow-up onderzoek. In totaal hebben 33 nabestaanden hun medewerking verleend. De problemen op praktisch, lichamelijk, emotioneel en psychisch gebied zijn over het algemeen in de loop van de tijd verminderd. De problemen spelen echter weer op ten tijde van belangrijke momenten. Rechtszittingen, (proef) verloven en beëindiging van de straf van de dader maar ook de verjaardag en sterfdag van het slachtoffer worden als zeer heftig ervaren.

ISBN 978-94-92255-06-8

9 789492 255068 >

www.beke.nl